

MEGJEGYZÉSEK A „VÁLTOZÁS PROBLEMAJÁHOZ“ CIMŰ CIKKRE.

Tisztelt munkatársunk eme cikkét nem szándékozom terjedelmes megjegyzésekkel kísérni, ámbár a dolog rendszeres fontossága nagyon megérdemelné, hogy a kérdésről minél többen nyilatkozzanak. Megjegyzéseim rövidségét két ok magyarázza: 1. fundamentalis kérdéseknél a lehető praecisio kívántatik, hogy az állítás helyessége vagy ferdesége nyilvánvalóvá legyen, 2. részletezést ezen problema részemről azért sem igényel, mert »Kriticismus és positivismus« című cikkem (M. Ph. Sz. II. p. 245—258. II.) elég behatóan szól a dologról és sajtó alatt levő művem egyik szakasza (II. k. 1-ső sz.) a dolgot rendszeresen fogja előadni.

Megjegyzéseim érthetősége céljából röviden és világosan ide teszem a Schmitt Jenő ur és köztem fenforgó vitás kérdésnek lényegét. Schmitt ur a philosophia forduló pontjául tekinti azon tanát, hogy a régi metaphysika abstract általánosságokból (milyenek pl. tér, lét, idő, lényeg) akarja a világot érteni; ő maga pedig ezen fogalmakat nem tartja primitív, eredeti fogalmaknak, hanem »bonyolult érzéki functiók« eredményeül tekinti. A régi metaphysika külömbséget tesz absolut (Schmitt ur szerint »nem jelentkező«) és relativ lét (Schmitt ur szerint »jelenség«) között; Schmitt ur pedig csak »jelenséget« ismer, ámbár bevallom, hogy ezen fogalomnak teljes értelmét s terjedelmét összes eddigi fejtegetéseiből sem tudtam pontosan kivenni. Azért e pontra nézve tartózkodom minden megjegyzéstől mindaddig, míg ezen fogalomnak szabatos meghatározását nem olvasom. Schmitt ur szerint az eredeti valóság nem keresendő a metaphysika fent említett

fogalmaiban, hanem egy egyszerű létezőben, melynek alaptevékenysége a »feszítés«, s melynek »végtelen bonyodalmasságu« működése az idegrendszer állományában (a melyet ő plasson-nak nevez) hozza létre a metaphysika fent említett abstractióit. Következésképpen az ő nézete szerint a philosophia teendőjének legfőbb, ha nem egyetlen, része az, hogy amaz egyszerűből a »bonyolult« abstractiókat megmagyarázza, a mit ő a szerkesztő módszer segítségével akar elérni.

A kérdéses cikkemben én a változás problémájának nehézségeit vázoltam azon nyíltan kifejezett óhajtással, hogy »ujbóli megfontolást s ujbóli megfejtést« próbáljunk létesíteni. Schmitt ur nagy hálára kötelezett le, mikor említett cikkemre szóló megjegyzéseit megküldte s rendelkezésemre bocsátotta. Ama cikkemnek ugyanis egy bevallott hiánya volt: »a positiv megfejtést jelen cikkem nem fogja adni, mert az, rendszeres összefüggéséből kiszakítva, külön egyáltalában nem eszközölhető.« Nem lévén ez szándékom, nem is adtam a positiv megfejtést; de adtam mást, a mi ellen Schmitt ur helyesen támad, adtam e pontra vonatkozólag minden metaphysika tehetetlenségének bizonyítását, s minthogy Schmitt ur, mint azonnal ki fogom mutatni, álláspontja ujságának dacára (melyet itt nem bolygatok) szinte metaphysikus, nyilván az én »scepticismusom« ellen kellett fordulnia, hogy alóla kihuzza a gyékényt. És most nézzük a kérdést magát.

Nézetem szerint a változás megértéséhez két tényező kívánatik: egy állandó, melyen a változás végbemegy s a változás, melyet rajta észlelünk. Ezen két tényező a változásban együtt van, mert amaz állandó változik. Ámde azoknak együttléte a valóságot képtelenné, mert ellenmondóvá teszi. Ennyire mentem akkori cikkemben. Most, mielőtt Schmitt ur ellenvetéseire rátérnék, hozzá toldom az akkor elhallgatott következményt is. Így folytatjuk: Ha tehát ama kettőnek együttléte nem lehet realiter a valóságban s külön egyikük sem felel meg a valóságnak, akkor a logikai következmény az, hogy a valóság fogalmát kell megváltoztatnom. Ama két tényező szükségképeniségét nem lehet elhagyni; de a valóság rendes fogalmában nem férnek meg; annál fogva a valóságot másként kell fogalmazni.

Schmitt ur ezen következményt nem látta; nem is láthatta,

mert rendszeres álláspontomat nem ismeri. Ő engem sans phrase a »skeptikusok« közé számít, s abban igaza van; de csak annyira, hogy skeptikus vagyok, még pedig nagy mértékben, mindennemű néven nevezendő metaphysikával szemben. Már pedig nézetem szerint a metaphysika nem ott kezdődik, a hol a physika végződik, hanem a metaphysika ott van már mindenütt, a hol más világról szólnak, mint az ismereti világról. Az ismeretünk tárgya mögött rejlő világra vonatkozó minden tétel nézetem szerint metaphysikai tétel. Említett cikkem pedig a változás metaphysikai magyarázata ellen levén irányozva, nyilván zárólag polemikus hangulatu, illetőleg, minthogy a positiv megfejtést megelőzi, skeptikus szagu. Schmitt ur, a ki a cikknek alapul szolgáló rendszeres gondolatot nem ismerhette, pusztán ezen skepticismust vette észre s azt hiszi, hogy én az »abstract világnézetnek« vagy a »régí dogmatismus alapelöitéletét« fentartom, holott az eszem ágában sem volt, a mennyiben épen ezt le akarom rontani skepticsem segítségével.

Schmitt ur szerint skepsisem csak azon esetre érvényes, ha az »állandó« létnek valóságot tulajdonítok, mert ez »abstractio« és »alapelöitélet.« Ismételten kell kijelentenem, hogy amaz »állandó lét« nem az én gondolatom (mert magam ellen csak nem fogok csupa kedvtelésből polemizálni), hanem a régí metaphysikáé. De épen oly metaphysikai »elöitélet« a változás is, a mely a problémának második szála, miáltal a kérdés még csak lesz valóságos problémává. Tévedésem veleje tehát abban állana, hogy alattomban egy ilyen állandó létet teszek fel, ehhez hozzá mérem azután a változást s mivel amazzal nem egyeztethetem, a változást ellenmondónak állítom. Schmitt ur szerint pedig amaz állandó valóságban nincsen, azt az emlékezetből lehet levezetni; a valóságban csak folytonos átmenet van egyik állapotból a másikba, melyet az öslétező feszítés által hajt végre.

Én azt állítottam, s állítom most is, hogy a változást nem lehet sem gondolni sem szemlélni, ha az állandót nem képzelem a változás alanyaul. A változás az állítmány, az állandó az alany; változás állandó nélkül = állítmány alany nélkül, valamint állandó változás nélkül = alany állítmány nélkül. Pedig Platon szerint csak ὄνομα és ρήμα kapcsolatából eredhet értelmes mondat és ítélet. Schmitt ur ez ellen azt vitatja, hogy az állandó csak fictio,

de nem valóság s azon tételmet igyekszik meggyengíteni, illetőleg megcáfolni, melylyel ez állandónak szükségképeni voltát akartam kimutatni. Én röviden úgy fejeztem ki a tételt: »ha A-t gondolva mást gondolnék, akkor nem A-t gondoltam volna, azaz ellenmondást követtem volna el«. Schmitt ur szerint ez tautologia, a melyet úgy lehet kifejezni: »ha az állandó létet feltételeztem, nem tételezhetem fel a változó létet, mert így ellenmondásba esném«. Azt hiszem, hogy ez még sem olyan világos tautologia, milyennek Schmitt ur akarná deklarálni. Az én, tételmem egyszerűen nem más, mint az azonosság elvének alkalmazása a létezőre. Ha az azonosság elve tautologia, arról én nem tehetek; de hogy az azonosság elve érvényes elv, arról meg sem én sem Schmitt ur nem tehetünk. A meddig az azonosság elve érvényes, addig kénytelen vagyok minden dolgot magával azonosnak, azaz állandónak gondolni, tehát a létezőt is. S ha ez állandóról valaki a változást állítja, akkor n e k i kötelessége kimutatni, miként lehet ezen állandó = változó = nem állandó. Ezt pedig sem a régi metaphysika sem Schmitt ur kimutatni nem bírják.

Schmitt ur, igaz, felhoz egy remediumot. Ha, azt mondja, felteszem, hogy amaz »A önmagában, eredeti létében, mint tevékeny nem más mint ezen átmenet maga, . . . akkor eloszlik ezen ellenmondás«. Tökéletesen igaz; ámde ez a tulajdonképeni tautologia, mely hozzá még az azonosság elvének is ellenmond. Ha azt az A-t változónak (mert ez amaz »átmenetnek« az igazi neve) állítom, akkor változó és nem állandó, azaz nincs meg az ellenmondás. Ámde milyen alapon szabad nekem azt feltennem? az azonosság elve nem érvényes-e? Vagy az által, hogy amaz A-t folytonos »átmenetben« képzelem, már többre mentünk, mint ha állandónak gondolom? Nézzük csak meg a dolgot közelebbről.

Az A tevékenysége folytonos »átmenet«. Ez annyit jelent, hogy az A-t soha nem gondolhatom, mindig csak az »átmenetet« kell gondolnom. Akkor ugyanis az A mint folytonos átmenet folytonos nem — A, vagyis van v á l t o z á s, de nincs változó, van állapot s nincs, minek legyen állapota. Az azonban gondolhatatlanság. És ha amaz átmenetet folytonosnak gondolom, valóban megszabadultam-e az állandóság követelésétől? Hiszen akkor éppen amaz »átmenet« az á l l a n d ó, s csak az a megfoghatat-

lan, hogy egy »átmenet« miként lehessen állandó. A mit cikkem Herakleitos és Hegel ellenében állít, mind az érvényes Schmitt ur »átmenetével« szemben is; mert ezen »átmenet« szakasztott mása Herakleitos abszolút változásának s Hegel absoluta negativitásának.

Az állandónak követelése annál fogva nem tautologia, hanem ismereti feltétel. Soha semmit ez állandóság feltételezése nélkül megérteni nem birunk, s ha Schmitt ur az »átmenetet« veszi folytonosnak, akkor az »átmenet« az állandó, melyet tagad. De állandónak kell lenni, ez minden ismerésnek abszolút feltétele. Én nem állítom, hogy ilyen állandó valóságnak kell lennie a tünemények mögött; mert a tünemények mögötti létről sem én sem más nem tud semmit, még azt sem, hogy van-e s minden erre szóló tétel dogmatikus és metaphysika. De azt sem állítom, a mit Schmitt ur, ki külömben oly éles belátású férfi, elég csodálatos kritikahiánnyal állít, hogy ezen állandó nincs; még kevésbbé állítom vele azt, hogy ama valóság folytonos »átmenet«. Mert ez éppen olyan metaphysika, mint az előbbeni, sőt rozszabb, mert magában ellenmondó s oly dogmatismus, mint bármely más, mert a valóságot veszi folyton változónak, a mi ellen a szemlélet minden ténye szól. A változás nem szemlélhető, szemlélhető csak az állandó; s annak külömböző állandó vonásai számára teszem fel magyarázóul a változást, mint okot. Mig annál fogva Schmitt ur igazi metaphysikus fontoskodásával azt mondja: nincs állandó, csak változó (= átmenet), addig én szerényen azt mondom: nem tudom, hogy van-e állandó és változó a világon; azt tudom, hogy az én ismereti világomban van mind a kettő, de azt is tudom, hogy ez csak ismereti feltétel, mely a tőlem független (előttem teljesen ismeretlen, még létét sem igazoló) valóságban nem érvényes. A metaphysika és abstractio tehát a Schmitt ur részén van, nem az én részemen.

Mielőtt a tér és idő természetéből ellenem meritett ellenvetésekre rátérnék, kénytelen vagyok a Schmitt ur felfogásában rejlő metaphysicismust és dogmatismust még világosabban kimutatni. Mert szerinte én nálam nem logikai szükségképeniség, hanem az abstractio előitélete dolgozik, mig nála csak a logikai szükségképeniség érvényes, abstractiónak nyoma sincsen. Az ő tana szerint a valóság, mely = jelenség, csak feszítés képében

jelentkezhetik. Ugy látszik, hogy e szerint a valóság csakis ezen feszítés, vagyis, mint Schmitt ur mondja, ezen »átmenet« egyik tevékenységi állapotból a másikba. Ezen tételek nem vonatkoznak az ismereti valóságra, mint az enyéim, hanem vonatkoznak az ismeretemtől függetlenül létező valóságra, azaz az abszolút létre. Ezt azonban metaphysikának kell neveznem; mert amaz abszolút létről soha senki semmit sem birt eddig megtudni; mind az, a mit róla állítunk, pusztán metaphysikai képzelet. Ha Schmitt ur a »jelenség« alatt a subiective előttem feltűnő valóságot vagy az ismereti világot érti, akkor köztünk differentia az *ὄντως ὄν*-ra nézve nem forog fen. Csakhogy én következetesen tovább haladok, míg Schmitt ur állva marad ezen tagadásnál. Én ugyanis ennek alapján azt mondom, hogy amaz *ὄντως ὄν*-ről semmit sem lehet állítani, a »jelenség« pedig csak subiectiv jelzőket tartalmazhat s így állandóság és cselekvés (= változás) nem a létről, hanem az ismerés keletkezéséről szólnak; ellenben Schmitt ur szerint amaz *ὄντως ὄν* szintén nincsen, de azért a »jelenség« nem subiectiv állapotunk, hanem objectiv lét s a mit róla állítok, az nem ismerésem feltétele, hanem ama megjelenő valóságnak tulajdonsága. Én az ismeretelméleti álláspontra töröm magamat keresztül; Schmitt ur pedig benne marad a metaphysikában.

Pedig mit nyer ezen tanával? Ha csak ama tiszta tevékenység létezik (die reine Thätigkeit, mint Fichte nevezte), akkor ezen tiszta tevékenység folytonos azonosság maga-magával, azaz állandóság. Ezt másképen érteni nem lehet. Schmitt ur szerint azonban ezen tevékenység tiszta »átmenet«. Ámde, mit jelenthet ezen átmenet? Ha ama tevékenység az egyedüli s folytonos, akkor az átmenet semmit sem jelent. Mert egy dolog maga magába nem mehet át. Schmitt ur tanában tehát a rejlt feltevés, a be nem vallott suppositió az, hogy ama tevékenység valaminek a tevékenysége. Ámde, akkor nem szabad úgy beszélnie, hogy nincsen csak amaz »átmenet«; mert voltaképen van valami x, a mely átmegy egyik állapotból a másikba. Az átmenet annál fogva nem magában levő, önálló valóság, hanem amaz x-nek a jelzője; mert nem az »átmenet« megy át, hanem az x tünteti fel tulajdonságaiban amaz »átmenetet«. Schmitt ur annál fogva az átmenet substratumául feltesz valami létezőt, mely átmegy egyik állapotból a másikba s ezen létező a metaphysikai

$\delta\nu\tau\omega\zeta\ \delta\nu$ vagyis az általam követelt és Schmitt urtól tagadott állandóság.

Schmitt ur szerint az x tevékenysége a »feszítés«. Bevallom, hogy nem értem a tételt. A feszítés térbeli munka; mihe-lyest realis tényezőnek veszem, realisnak kell vennem a tért is. Akkor ugyanis az egyik valóság feszül a másik ellen, e nélkül értelme nincsen az egész feszítésnek. Ámde ha a feszítést ilyen realis munkának veszem, akkor azt a tőlem függetlenül létező valóságról állítom, s újra csak metaphysikát űzök. Mert voltaképen ezen feszítés nem szemlélhető; én érezhetem, azaz tudomásomra juthat a feszülés ténye, melyet a mozgató ideg az izmokban hoz elő, de ezzel semmit sem magyaráztam. Ez csak homályos érzet, a melynek logikai interpretációját még csak várjuk. Épen azért ezen belső állapotnak átvitele a külső való-ságba ilyen subjectiv alakban, nem egyéb mint igazolatlan me-taphysika. Azt nem tagadom, hogy a valóságot cselekvőnek kell gondolnom; de ez csak ismeretem számára logikai feltétel, ezt én teszem hozzá az állandó képéhez. Ha ezt objective a valóságban képelem, akkor metaphysikát űzök, még pedig sub-jectiv állapotokat objectiv hypostasisokká változtatok jogtalanul.

Reményem, hogy ezekből világos, kinek részén van a me-taphysika. A ki a független valóságról állít subiectiv tüneteket, az a metaphysikus; én azonban ama valóságról nem állítottam ilyeneket. De folytassuk Schmitt ur ellenvetéseinek rostálását. Schmitt ur szerint állandóság nincsen, mert ez »abstractio«, hanem van folytonos »átmenet« a létben s egyéb nincs is. Én ezen átmenetre nézve azt állítottam említett cikkemben, hogy ha valóságnak veszem, tőlem független valóságnak, akkor azt sem gondolni sem szemlélni nem lehet. G o n d o l n i azért nem, mert gondolkodásunk az azonosság elvéhez levén kötve, csak az állandót képes gondolni; s z e m l é l n i azért nem, mert a szem-lélet abban áll, hogy a szemlélt tárgyat térben és időben szegezzük (fixirozzuk). — Már pedig amaz átmenet azt fejezi ki, hogy az x , mely átme-gy (mert így kell beszélni, az átme-net maga nem jár körül) ugyanazon térpontban van is nincs is, s ez átmenet az idődifferentialeban annyit jelent, hogy egy és ugyanazon időminimumban az x van is nincs is, azaz ál-landó és változó is. Ezen kifogásokat részleteikben Schmidt ur

nem cáfolta meg; azon egyszerű oknál fogva, mert azokat megcáfolni nem lehet s nem is fogja senki soha. Nem üres játék az, a mit az eleai iskola a mozgás ellenében felhozott, — az igen nevezetes nehézség, mely valósággal utjában áll a változás realistikus felfogásának. Schmitt ur ez ellenvetéseimmel szemben sommás módon jár el, s azt mondja: A te ellenvetésed újra csak annak bizonyága, hogy az abstractio kódében jársz. Mert te felteszed, hogy van állandó térpont és állandó időpont. »Azonban ilyen fixirozott mozzanat nem létezik soha és sehol, és valósággal csakis ezen átmenet a létező. Zenon nyila nem létezik soha sem A-ban, sem B-ben stb., ha a lét alatt ezen merev közömbös létet értjük, hanem A, B és C-ben csakis mint ezen átmenet a másra.« Ezen pontok szerinte »a változásban és mozgásban eredetileg soha sem léteznek«.

Nézzük már most ezen tévedésemet. Én azt mondtam, hogy a mozgás térváltoztatásban áll s ezt, azt hiszem, Schmitt ur is megengedi. Ő nevezheti feszítésnek, de e feszítés eredménye mindenestre térváltoztatás; ezt értjük mozgás alatt. Ha az A tért változtat, akkor az csak annyit jelenthet, hogy az első mp. ben volt B pontban, azután átment C és D pontokba stb. A mozgáshoz annál fogva szükséges, hogy az A valahol legyen, s o n n a n menjen tovább. Már most én ezt következtettem: A meddig az A test B pontban van, akkor még nem mozog; a mikor C-ben van, akkor már nem mozog. Azaz a mozgás a B és C pontok közé esik vagyis az nem szemlélhető, hanem csak hozzá gondolt pótlék.

Schmitt ur erre azt jegyzi meg, hogy kettős tévedésbe vagyok borulva. Első tévedésem az, hogy megint az »átmenetet« nem veszem tekintetbe; szerintem amaz A tárgy folytonos »átmenetben« van, tehát soha nincs B, C, D pontokban, hanem csak »átmenetként«, azaz, mondjuk közönségesen, ugrás on. A második tévedésem az, hogy a B, C, D pontokat fix pontoknak veszem, pedig ezek csak »az abstractio és fixirozó szemlélet teremtményei.« Azt tartom minden szerénységgel, hogy ezek még sem tévedések, hanem logikailag követelt s így szükséges feltevések.

Először is amaz »átmenetet« itt sem értem; hogy az A legyen B, C pontokban mint átmenet, az én reám nézve teljesen érthetetlen valami. Én gondolhatom, hogy az A-ban megvan a k é p e s s é g a B-ből C-be való elindulásra; de hogy elindul-

jon s mégis benne legyen az egyszerűben, azt sehogy sem gondolhatom. Schmitt ur a mozgásra nézve ugyanott áll, a hol a változásra nézve általában; a problémát, mely azt követeli, hogy az állandó változzék (azaz mozogjon), ő úgy oldja meg, hogy a változást meghagyja s az állandót tagadja. De ez a Herakleitosi abszolút változás ismétlése, a melyet én ellenmondónak állítok. Az által, hogy Schmitt ur azt »feszítésnek«, »létközösségnek«, »átmenetnek« nevezi, a dolgot még nem változtatta meg; a szó más, a dolog a régi. A mozgás csak azért mozgás, és csak akkor az, mert és a mikor az egy pontban levő tárgy ezen pontból másra ment át. — Itt is a metaphysika Schmitt ur részén van. Ő azt hiszi, hogy az abszolút valóságban van a mozgás, mint »átmenet« s az állandóság nincsen. Én ott is szerény skepsissel azt mondom, hogy mit tesz ama valóság, mikor mozog, azt nem tudom; azt látom, hogy most B, majd C pontban van s ennek számára felteszem az okot ama valóságban. De mi azon ok, feszítés, átmenet vagy mi, azt nem tudom. Schmitt ur sem tudja, ő is csak a »feszülés« alanyi adatához folyamodik, mikor amaz okot érteni akarja. Ez azonban metaphysika, még pedig subjective, és mégis realismusnak akar beválni.

Azért a második tévedésemmél is kell maradnom, hogy a mozgás tért és időt felteszen. Ezt nem kellene magyaráznom sem, még kevésbé bizonyítanom; csak egyszerre rá kellene utalnom a physika képletére, hogy $v = \frac{s}{t}$. Schmitt ur ebben újra »abstractiót« talált, melybe véglegesen vagyok borulva; pedig én itt is csak a szükségképeni mozzanatokot állítottam fel. Ha a mozgás abszolút tünemény, akkor ahhoz abszolút tér és abszolút idő is kell; s ha a mozgás, úgy a mint mi azt ismerjük, valóság, akkor senki sem kerülheti ki azt, hogy a tér és az idő is ilyen valóság. Példa reá a realitika physika. Ha azonban valóság, akkor a tér és idő vagy részekből áll vagy nem; ha részekből, akkor vagy egyszerű vagy összetett részekből; ha egyszerűekből, akkor a mozgó tárgy minden térpontban van is nincs is; ha összetettekől, akkor azok végtelen oszthatóságának esetére a mozgás meg sem indul, végességük esetére pedig csak két pont közé esik. Ugyanezen okoskodás áll az időre vonatkozólag is.

De én nem vagyok realista; én nem ismerem el a tér és idő realitását. S mégis azt állítom, hogy tér és idő nélkül a moz-

gás lehetetlen. Ezen látszólagos paradoxon magyarázatát a következőkben nyeri. Ha én a mozgást meg akarom érteni, akkor azt térváltoztatásnak kell felfognom s e térbeli munkát az idő folyamába kell áthelyeznem. Azaz ha A tárgy mozgását akarom megérteni, akkor azt a térszemlélet minden egyes pontján kell szemlélnem, s ehhez járul az azt kísérő időfelfogás is. Már pedig, ha az A tárgyat szemlélem, akkor azt a tér valamely pontjában kell szegezennem (mindig csak a szemlélés belső munkájáról szólunk); ezen pontban van a tárgy. Ámde a tárgy mozog is; azaz a tárgy nincsen ama pontban, hanem egy másikba lépett át. Ha a tárgyról nem veszem észre, hogy valamely pontban volt s most másban van, akkor nem szólhatok mozgásáról. De ha mozognak s változónak tekintem, akkor térben kell szemlélnem változását. Még pedig a tér valamely pontjában; az nem jöhet itt tekintetbe sem, hogy a tér a tárgy előtt van-e mint valóság vagy csak én teszem-e hozzá, mint illúziót, elég az hozzá, hogy a tér van a mozgásban, s mihelyest ott van, azonnal minden pontjában kell gondolnom levőnek és nem levőnek a tárgy mozgása közben.

Ekkép tehát Schmitt ur ellenvetései, melyeket ellenem a tér és idő természetéből vélt meríthetni, nem találják el a célt. A mozgást gondolni térben és időben nem lehet, mert a tér és idő a nyugvó létnek, az állandónak formái. Legyen a tér valóság vagy illúzió, a mozgást sem az egyik sem a másik esetben attól az ellenmondástól nem szabadíthatjuk meg, hogy a térnek egyik pontjában a tárgy van is nincs is.

Schmitt ur az állandóságot illúzióknak akarja kimutatni s a változásból megmagyarázni. »A szemlélet (mely t. i. ezen állandóságot mutatja) már gazdagon kifejtett belső összjelenség. Ha a változás csak a legfinomabb hullámokban és atomcsoportosulásokban olyképp megy véghez, hogy nagyban és egészben ugyanazon általános nagyobb körvonalok és állapotok ezen finom tevékenységben folyton reproducáltak, akkor világos, hogy a nagyobb méretű összjelenség viszonylagos állandósága mellett elő nem tűnik a finom részletek folytonos hullámzása«. Azaz Schmitt ur szerint az agy sejtjeiben a »finom részletek folyton hullámozanak«, de ezen hullámozás az atomcsoportok közt »ugyanazon általános nagyobb körvonalokat és állapotokat« hozza létre. Ezen nagyobb körvonalok adják az állandónak látszatát.

De én ezt nem tartom elegendő magyarázatnak, sőt annyira menne skepsisem, hogy szinte petitio principii látok benne. Ha én az atomcsoportokról felteszem, hogy ugyanazon »körvonala-
kat« hozzák létre, akkor azoknak működését máris állandó-
nak tettem fel; csodálhatom-e akkor, ha ez állandó munka
állandó eredményeket hoz létre? Bizonyára nem. Ámde mi-
ért gondoljam én az atomusokat ilyen állandó munkában?
Ott, ebben a kényszerítésben rejlik az állandóság alapja, nem
az általa összekényszerített atomusok rezgésében. És újra kell
figyelmeztetnem Schmitt urat arra, hogy jogtalanul metaphysikát
üz. Amaz atomus maga csak segédgondolat; Schmitt ur való-
ságnak veszi, azaz egy abstractumot realizál. Amaz atomusok
csoportosulásairól csak feltevéseink vannak, működéseikről sem-
mit sem tudunk; Schmitt ur az ő feltevését valóságnak hiszi s
tőlünk is követeli ezen hitet. Mi azonban tagadólag válaszolunk;
nekünk nebulosus, metaphysikai constructiókhoz semmi kedvünk
nincsen. És ezen tagadással szemben mire hivatkozhatik Schmitt
ur? Semmire; stat pro ratione voluntas. Végre pedig, ha ezen
igazolhatatlan feltevést kegyelemből meg is engednők, ezen schema,
melyet ő az állandóság magyarázatára felhoz, oly üres és oly tá-
vol áll a valóságtól, hogy semmi áthidalást onnan ide nem lát-
hatunk. Az állandóság nem eredménye a lélektani processus-
nak, hanem logikai előzménye; ha a mi képeink nem vol-
nának állandók, akkor semmi módon nem hozhatnák elő bennünk
az állandóságnak még látszatát sem. Hypothesiseknek, me-
lyek tudományos értékkel akarnak birni, első sorban igaz-
olhatóknak kell lenniök; a Schmitt ur hypothesiséből ezen kel-
lék a tárgy természeténél fogva hiányzik. A magyarázó hypothe-
sisnek oly természetűnek kell lennie, hogy a valóság concret
adataira vonatkoztathassuk; Schmitt ur ezen hypothesis a ma-
gyarázandó kérdésre semmi vonatkozással nincsen. A mit a psy-
chologia és physiologia viszonyáról mond, arra nem fogok ez
alkalommal rátérni; nézetem szerint ez is egészen igazolhatat-
lan feltevés. Egyet azonban meg akarok mindenkorra jegyezni,
hogy ismeretelméleti kérdésekben minden
lélektani hypothesis haszontalan s illetékte-
len; a lélektan megmutatja a módot, miként valósul meg lel-
künkben valamely ismerő functio, de ezen functio szerepét és

jelentőségét az ismeret keletkezésére nézve semmi még oly sublimis lélektani feltevés sem fogja meghatározhatni. Pedig ezen irányban hajlandó Schmitt ur az ismeretelméleti kérdéseket megfejtani; ez pedig téves irány.

Végül Schmitt urnak még egy megjegyzésére kell reflectálnom. Szerinte az én tanom »természete szerint negatív kriticismus és skepticismus, mely legfeljebb külső formalismushoz vezet és minden pozitív filozófiai haladást, minden tulajdonképeni positivismust illusoriussá tesz«. Ellenben a maga tanáról azt tartja, hogy »mystikai ködfátyol nélkül is pozitív . . . megoldásokat adhat olyan kérdésekben, melyeket ezen skepticismus (már mint az enyém!) megoldhatlanoknak kimondott.« Ez igen nagy mondás és egyuttal kemény elítélés. Szerencse, hogy az elítélés nem indokolt s a nagy mondás keveset nyujt. Schmitt ur először is téves nézettel bír a positivismusról; különben nem mondaná, hogy formalismusra vezet. Mert ha van filozófiai tan, mely realis ismeretekkel telítve van, akkor ez a positivismus; az én cikkemtől pedig, mely a positivismus alaptételét dialektikailag akarta igazolni, hiába fog várni mást, mint kritikát. Már az annak a gyengéje s ebben rejlik ereje. Ellenben teljesen téved abban, hogy az ő tana a »pozitív feleleteket és megoldásokat« képes adni a felvettem kérdésekre. Ahhoz sokkal inkább metaphysika, semhogy arra képes legyen. A positivismus alapelve, hogy: hypotheses non fingo; az ő hypothesisi logikai előzmények az észlelhető törvények számára, de nem szemléleti képzelmekek, melyek észlelhetetlen s így verifikálhatlan »atomcsoportokból« akarnának valamit magyarázni. Azért Schmitt urnak tana, mennyire az eddigiekben szerencsém volt megismerni (s lehet, hogy most sem értem teljesen, a mennyiben még igen kevés pontról nyilatkozott, miknek fogalmazását látnom kellene), joggatlanul nevezi magát positivismusnak s e nevet le kell tennie, mert meg nem illeti. Az ő tana egyszerű metaphysikai hypothesis, melyet az absolut valóról kockáztatott. Ezen valóság neki csak »jelenség« ugyan, de ezen szónak határozott értelmét nem ismerjük; ezen valóság munkája a »feszítés«, mely szintén csak subiectiv kép. E valóságról állítja a folytonos »átmenetet«, a mi Hegel és Herakleitos tana sensualistikus formában.

En ezen tant ellenmondónak mondtam s Schmitt ur fej-

tegetései csak még jobban erősítették meg bennem ezen hitemet. Ellenmondónak azért, mert az állandóság ép oly szükségképeni gondolat, mint a változás, s azért a ki a változást az állandóságnál érteni akarja, az egy folytonos átmenetet átmenő valami nélkül, egy állitmányt alany nélkül akar megérteni. Mindezekből pedig előttem azon következmény bizonyos, hogy a metaphysika, milyen a Schmitt uré is, minden formájában tarthatatlan, s hogy ezen problémákat másképen megfejteni nem lehet, mint csak úgy, ha bennök az ismerés alanyi feltételeit keressük, ellenben az abszolút valóságban realis érvényt tőlük megtagadunk.

Böhm Károly.